

Gép és gépészek vidéken

A szocializmus korszaka traktor-használatának intézményes szervezési formáit és a mindennapok néhány sajátos jellemzőjét szeretném részletesebben bemutatni ebben a fejezetben. Szót fogok ejteni a szervezési keretekről: a szocialista gépállomásról, a traktorista élet igen tág politikai-gazdasági-szakmai, meg adminisztratív kereteiről, a termelékenység és jövedelem hivatalos méréséről, az ötvenes-hatvanas években a teljesítmény-számítás alapegységeként szolgáló hantriról, a traktorbrigádról, a társadalmi illeszkedés kérdéseiről.

Az adatok Suba Ferencsel és társaival való, az utóbbi három évben folytatott beszélgetésekből származnak, meg azokból a könyvekből, amelyet Suba Ferenc könyvtárában őriz mai napig, vagyis amelyekről feltehető, hogy általánosan ismertek voltak abban a korszakban, amikor nagy példányszámban megjelentek, és a téli tanfolyamokon ezek alapján szervezték meg a továbbképzéseket a traktoristák, majd a hatvanas évek közepétől bevezetett hivatalos, a szakma követelményrendszerének változásához igazodó névváltozat szerint: mezőgépészek számára.

1948-ban már az új hatalom diktálta propaganda és agitáció egyik főszereplője volt a traktor – és „lovasa”, a traktorista.

10. kép. Valamikor a szocialista korszak kezdetén, vidéken: érdeklődő lányok ismerkednek a traktorral. Jó ok van azt feltételezni, hogy ez egy, a női traktoristák toborzásához használt propaganda-kép.

Forrás: https://torimaskepp.blog.hu/2016/10/19/nonek_lenni_az_50-es_evekben_a_noideal

Az 1938-as statisztika⁵⁰ szerint a négy székelyföldi megyében összesen 280 traktor található, igen egyenlőtlen eloszlásban (Maros 150, Háromszék megye 86, Udvarhely megye 24, Csík megye 20 darab). Az országban ekkor 4039 traktort írtak össze. Az évtizedek során rohamosan növekszik ezek száma, hiszen 1948-ban beindult Brassóban a hazai traktorgyártás. Ebben az évben 10189, 1950-ben 13713, 1960-ban 40194 a traktorok száma, 1970-ben 107209 traktort tartanak nyilván, tehát tíz évenként csaknem megháromszorozódik a számuk. 1985-ig még nő ez a szám (1980: 146592, 1985: 184409), majd valószínűleg a kiselejtezők, racionalizált használat nyomán, meg esetleg más, általam nem ismert okokból erősen csökken: 1989-ben 151754.⁵¹ A kilencvenes években, amikor már magánemberek is vásárolhatnak traktorokat, megint növekszik a számuk. A 2003-as adatok szerint 2002-ben az országban összesen 169240 traktort működtettek (ezek közül 163711 volt magántulajdonban).⁵²

A traktor mint munkagép és szállítóeszköz a szocializmus korszakában igen kivételes esetben volt magántulajdonban. A köztulajdonban levők használatát pedig igen erősen szabályozták, ellenőrizték. Ez a gazdasági hatalom feletti monopólium biztosításáért történt: ne lehessen az állami erőforrásokat magáncélokra használni.

A negyvenes évek végén, az ötvenes években kialakított szerkezetek, használati módok a hatvanas években jelentősen átalakultak. A traktor használatának, a „traktorizációnak” két korszakáról kell beszélni. Az első: az osztályharc, a kollektivizáció időszaka – a felnövő nemzedékek számára a sematizmus tendenciózus, kollektivizálást tematizáló irodalmából jól ismert hősök, konfliktusok, „hajnali győzelmek” periódusa.

1948. október 7-én alakultak meg az első gép- és traktorállomások. Ezzel kezdetét vette a termelő területek gépi művelésének állami monopóliuma – noha a propaganda-terjesztette szövegek nem erről szóltak, hanem arról, hogy a gép- és traktorállomásoknak „a földmunka gépesítése és a felsőbbrendű agrotechnika alkalmazása által meg kell győznie a szegény- és középparasztot a kollektív gazdaság előnyeiről”, valamint alapításukkal „a párt és a kormány egy erős eszközt teremtett a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségére, amely demokratikus rendszerünk alapja”.⁵³

50 Az 1938-as adatok forrása: *Anuarul...* 1940: 516–517.

51 A számadatok forrása: *Anuarul...* 1990, Parcul de tractoare și mașini agricole principale din agricultură.

52 Erről lásd *Anuarul...* 2003, Parcul de tractoare și mașini agricole principale din agricultură în 2002. Érdekes következtetéseket sugallnak a Székelyföldet magába foglaló három megye adatai. 1989-ben Kovászna megyében 1417, Hargita megyében 1746, Maros megyében 4290 a traktorok száma. Ugyanez 2002-ben (zárójelben a magántulajdonban levő traktorok száma): Kovászna megye 3633 (3614), Hargita megye 3893 (3861), Maros megye 4951 (4.859). A magángazdálkodásra való áttérés következményeként Kovászna megyében tehát 13 év alatt 256, Hargita megyében 223, Maros megyében pedig csupán 115%-kal nőtt a traktorok száma (az országos növekedés sem több 111,5%-nál). Jó lenne tudni a helységenkénti statisztikákat, meg ismerni a használatot: mennyit áll a színen, és mennyi értéket termel a traktor mint munkaeszköz egy mezőgazdasági ciklus alatt.

53 Itt és a továbbiakban egy 1953-ban a bukaresti Technikai Kiadónál a Földművelésügyi Minisztérium által megjelentetett kisméretű, kemény kötésű, tartós és sokat használt, 2004 nyarán Nyárad-szentmártonban egy nyugdíjas traktoristánál, Marton Árpádnál felfedezett könyvből idézek. Ennek az idézetnek a lelőhelye az 5. oldal.

Az 1956-os romániai népszámlálás adatai szerint ekkor a traktoristák, traktorbrigádosok száma 46510 (az aktív lakosság mintegy 0,5%-a, a mezőgazdaságban dolgozók 0,64%-a). 1966-ban számuk már ennek a háromszorosa: 123096, majd 1977-re 199342-re nő.⁵⁴ Ez ekkor az aktív lakosság mintegy 2%-a. Az ötvenes években, különösen az ötvenes évek elején jelenlétük tehát nem járhatott a falvak, minden falu lakosaival való tartós kapcsolatok kialakulásával, azzal az átalakító hatással, ahogy ezt a propaganda beállította.

A traktoristaság életre szóló választást jelentett. A mezei, fizikai munkának való hátat fordítás, a paraszti, hagyományos gazdálkodó sorssal való leszámolás történt meg, amikor traktorista-iskolába ment valaki. A korán megalakult kollektív gazdaságok tagjai közül kijelölték, küldték a fiatalokat – máshonnan, ahol nem volt kollektív, jelentkeztek, mert változtatni akartak az életükön, hiszen az iskolában *pénzt kaptunk ott, ezt, azt, csokit vettünk, szőlőt, ilyen-olyan dolgokat. Éreztük, hogy tanulunk, hogy már tudunk valamit.* (Sz. B.)⁵⁵ Az iskolában nemcsak a jobb jövő perspektívája, hanem a mindennapok csábítása is jelen volt: a teljes ellátáson túl *amelyik cigarettázott, annak adtak cigarettát is, s cukorkát is, nem volt azzal baj.* (Sz. B.) Nemcsak a szakmát tanulták meg, hanem szocializálódtak arra, hogy a családi múltat maguk mögött hagyva „a szocialista mezőgazdaság munkásai”, azaz bérmunkások legyenek, majd az „új erkölcsöt” elsajátítva feketemunkában az állam erőforrásait saját céljaikra, pénzszerzésre felhasználó alkalmazottakká, új házat építő és fogyasztói magatartás tanuló falusi munkásosztály tagjává váljanak.

Az ötvenes években a traktoristáknak eléggé zord életmód jutott. Kampányról kampányra bukdácsoltak,⁵⁶ mezei táborban laktak,⁵⁷ nappal-éjjel dolgoztak. Igaz, jól kerestek.

A hatvanas évek közepétől a létszámbeli gyarapodás, az átszervezések lehetővé tették, hogy helyhez kötöttebb életmódot folytassanak. Az aratási időszak volt a kivétel, amikor távolibb vidékeket is megjárták. De ekkorra már a jelentősebb állami gazdaságok, TSZ-ek megteremtették számukra a szállás, tisztálkodás, étkezés civilizált feltételeit. Vagy éppen ezek a gazdasági egységek voltak azok, amelyek saját gépparkot alakítottak ki, és a legjobb szakembereket alkalmazva, nem tartottak

54 Forrás: az 1956, 1966, 1977-es népszámlálások *Populația activă, pe categorii și grupe de ocupații* című táblázatai.

55 Szopos Béla (sz. 1937) máréfalvi földműves fiaként 1951-ben került a sepsiszentgyörgyi traktorista-iskolába, a vele készített beszélgetésből való ez a megjegyzés.

56 *Ez az élet úgy volt, hogy lementünk Bögözbe, s akkor Nagygalambfalvára, s Kisgalambfalva, akkor Keresztúrra le. Le a Küüllő mentén Héjjasfalváig, s akkor a másik részén fel neki Kőhalomnak, felmentünk egészen Bardócra, Erdőfülébe, Olasztelek, Száldobos. S amikor a szántást befejeztük, jöttünk haza a gépekkel, s akkor újra osztottak ki, te ide mész, te erre mész s te arra...* (Sz. B.)

57 *...volt egy vagon-dormitor, de vaskeréken volt szegény az is, nem gumikeréken, s ciszterna vaskeréken... Voltak asszonyok, akik főztek, s volt hogy házról házra adtak bennünk, a kapuzergető ment, s mondta, te adsz reggelit ennek, s ebédet annak... Aztán amikor a kollektívek kezdtek erősödni, akkor levágtak egy disznót, és odaadták annak, aki főzött a traktoristáknak, s akkor volt ahova menjünk.* (Sz. B.)

igényt a Gép- és Traktorállomások (a nyolcvanas években: Agromechanikai Központok) munkájára. A hőskort maga mögött hagyó traktorizáció ekkor élte virágkorát.

Vajda András könyvének motorizációról és mobilizációról szóló részében említi, hogy a Marosvásárhely melletti Sáromberkén a traktorok száma „az Állami Gazdaság (1957), a Mezőgazdasági Gépállomás (1959) és a Kollektív Gazdaság (1962) megalakulását követően nőtt meg ugrásszerűen, az 1970-es évek végére mintegy 12-13 traktor volt a különböző mezőgazdasági egységek tulajdonában, s ez a szám a rendszerváltás idején elérte a 19-et (ekkor az említett három gazdasági egység összesen 4 arató-cséplő géppel is rendelkezett).” (Vajda 2019: 85.) Itt találhatunk adatokat az 1989 után helyzetről, a traktorok tulajdonlásának az elmúlt harminc évben tapasztalható tendenciáiról. A legfontosabb változás: a 2000-es évek elejére eltűntek az állami intézmények traktorai (eladták, kiselejtezték, megszűnt maga az intézmény), a magántulajdonban levők száma 32-35 között mozgott ebben az időszakban. A legújabb fejlemény: a településen 2012-ben megjelenő mezőgazdasági nagyvállalkozó modern gépparkjában 8 nagykapacitású traktor és 4 kombajn is van. (Vajda 2019.)

Említést kell még tenni a traktorok mostoha kistestvéireiről, a „daktarikról”. Az eszköz a traktorizáció virágkorában született meg, amikor már hozzá lehetett jutni az alkatrészekhez, alvázakhoz, lerobbant motorokhoz, használt gumiabroncsokhoz, meg rendelkezésre állt mindaz, ami az ötvenes években még hiánycikk volt: nagy mennyiségű ócskavas, kis otthoni műhelyek hegesztőgépekkel, netán régi esztergákkal, meg a széles körű fémipari szakmai hozzáértés. A jármű vidéken általánosan ismert és használt volt, az általam átvett megnevezés elterjedtségéről nincs adatom.

Ezzel a megnevezéssel a Kis-Homoród mente felső folyása menti falvakban azt a motoros eszközt nevezik meg, amelyet traktor- vagy más motor, traktor vagy más járműalkatrészek, gumiabroncsok, netán szekér-alvázak felhasználásával maguk építettek, és a Hargita oldalába felnyúló úttalan utakon közlekedtek (és ma is közlekednek) vele. Sok türelem, sok találékonyság, sok olcsó, egyéb célokra használhatatlannak tűnő (alkalmanként lopott) alkatrész kell egy ilyen jármű megépítéséhez. Országúti közlekedésre nem alkalmasak, nincs ehhez forgalmi engedélyük. Fát, szénát, követ-homokot, meg azt ami éppen szükséges lehet vele szállítani a háttérben, viszonylag nem nagy távolságokra. Működtetésük feltétele az állandóan kézügybe levő szerszámoszláda és valamelyes szakismeret, hiszen bármikor defektet kaphatott, elromolhatott.

Statisztikai adatokkal a daktarik számát illetően nem rendelkezem – és nem valószínű, mivel hivatalosan nem regisztrált járművekről van szó, hogy országos statisztika létezett volna róluk. A helyi néptanácsok a kivetett adó megállapítása érdekében valószínű, hogy nyilvántartást vezettek róluk. Ezeket kellene felkutatni, összesíteni. Vajda András az említett könyvében egyetlen, leginkább favágásra használt daktariról ír.

A daktari a gépész-ezermester kultúra jellegzetes vidéki tárgya-járműve. Bármilyen büszke is rá az alkotója, igazán csak akkor rentábilis, ha az alkatrészek és

az üzemanyag is olcsón (állami szervezetektől elvont erőforrásként) beszerezhető. A daktari a traktorra jellemző járműhasználati, kulturális magatartáshoz közeli viselkedésformákat, viselkedésmódokat alakít ki, hegyvidéken a lovas fogatokhoz képest képvisel alternatívát. Ez akkor a legnyilvánvalóbb, amikor ugyanazt a szénásszekeret húzza, amit időnként a lovak, majd 1989 után a gépállomásoktól felvásárolt, kiöregedett, de még mindig működtetett traktorok is.

Szervezeti-adminisztrációs keretek

Romániában a 1948 októberében, a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének dekrétumával hozták létre a Gép és Traktorállomásokat. Ez azt jelentette, hogy létrejött az országos hálózat, de ekkor még kísérleti jelleggel, hiszen egyrészt sürgősen rendezni kellett a már államosított mezőgazdasági tulajdon (nagybirtokok gépparkja) helyzetét, másrészt a létrehozás megelőzte a kollektivizálás meghirdetését (1949. március 3–5., a Román Munkáspárt plenárisa), vagyis annak a folyamatnak a kezdetét, amelyben jelentős, ideológiai és gazdasági-szervezői szerepet szántak a vidéki környezetben megalakuló mezőgazdasági szolgáltató szervezeteknek. Idővel tehát integrálódtak a Gép- és Traktorállomások a kollektivizálásnak a folyamatába, vagyis a szocialista Románia tulajdonviszonyainak, társadalmának átalakítási, újjászervezési tevékenységébe. „Míg az ipari és pénzügyi eszközök államosítása viszonylag rövid idő alatt végbement (1948–1952), a kollektivizálás a RMP legszélesebb körű, egy évtizednyi időnél hosszabb politikai kampánya volt (1949–1962). Románia teljes falusi népességét érintette, azaz 1948-ban a teljes lakosság 74%-át – vagyis felkerekítve a 16 millióból 12 millió lakost.” (Lásd Gagy 2009b: 116.)⁵⁸

Az első Gép- és Traktorállomások leginkább városi környezetben működtek, példa erre az első székelyföldi, a sepsiszentgyörgyi Gép- és Traktorállomás. A létrehozási szándék szerint ezek az intézmények, akárcsak a nagyobb, államosított földbirtokokon már 1945-ben létrehozott Állami Gazdaságok, nemcsak gazdasági egységek, hanem az új hatalom ideológiai bázisai: „a proletariátus egyik célkitűzésének, a szocialista mezőgazdaság meghonosodásának serkentői...”⁵⁹

A létrehozás utáni időszakban munkaerőt toboroztak, az államosított gépek államosztatására, a brassói Sovromtraktor gyár új traktorjainak fogadására alkalmas helyeket, javításra alkalmas műhelyeket rendeztek be, megkezdték vidéken, leginkább állami gazdaságokban, de a velük szerződő magángazdaságokban is a munkálatokat. A sepsiszentgyörgyi Gép- és Traktorállomásnak, amit szervezetileg már 1948 márciusában létrehozta, októberben még csak „öt rozoga traktor” volt a birtokában. Jelentős állami beruházással rövid idő alatt két, hatvan traktor és húsz cséplőgép befogadására alkalmas épületet emeltek, létrehozta egy, a szüksé-

58 A kollektivizálás, szocialista tervgazdálkodás kérdéseiről bővebben írtam *A pártállam diktatorikus hatalomgyakorlása* című fejezetben, a továbbiakban többször is hivatkozni fogok az ott megfogalmazottakra.

59 *Romániai Magyar Szó*. 1949. október 17. Lásd Gagy 2004: 87–88.

ges szerszámokkal és két esztergapaddal felszerelt javítóműhelyt, egy kovácsműhelyt, egy hegesztőműhelyt, és megépítettek egy három vagonnyi üzemanyagot befogadó tartályt. 1949 áprilisában az állomány: huszonhat traktor és három cséplőgép, és harminchat traktorista alkalmazott. Augusztusban az állomás 1153 hektár őszi szántásra és 689 hektár tarlóbuktatásra kötött szerződést.⁶⁰

Csík és Udvarhely megyékben ekkor még nincs gépállomás, Marosvásárhelyen van, ott 1949 februárjában a gépállomásnak tizenhat traktora, négy vetőgépe, két aratógépe és huszonegy cséplőgépe volt, 1949. február 25-ig tizennégy községben kötöttek szerződést 280 hektár megmunkálására: „A traktorokat négyes csoportokra osztották. Minden csoport egy egy területet kap. A községeket körzetekre osztják be, így a munkálatokat percnyi pontossággal ki tudják számítani.”⁶¹ A gépállomások már itt úgy jelennek meg, mint a tervezhető gazdálkodást, meg a bőséges termést biztosító szakszerű munka szervezetei.

Egy év múltán, 1949. október 16-án született meg a Román Munkáspárt Központi Bizottságának és a Román Népköztársaság Minisztertanácsának közös határozata „a munka javítására hozott intézkedésekről a Gép és Traktorállomásokon”.⁶² Szamba vették a sikereket: „1948 őszén, országunk történetében először, a kis és középparasztok földjeik művelést az állam által előnyös feltételek mellett, a Gép és Traktorállomások által a rendelkezésükre bocsátott traktorokkal és mezőgazdasági gépekkel végezheték”. A Gép és Traktorállomások közül egyeseknek, a kiadott politikai utasításokat követve, sikerült társas gazdaságokba szervezni a parasztokat, hogy így az egyesített parcellákat sokkal hatékonyabban tudják megművelni: „Az elvégzett munka minőségének növelésével a Gép és Traktorállomásoknak sikerült növelni tekintélyüket a dolgozó parasztság szemében, akik érezve őszinte barátot látnak bennük, érezve azt a hatalmas támogatást, amelyet a munkásosztálynak és Román Népköztársaság Kormányának a részéről kap a kizsákmányolók elleni, egy jobb életért folyó harcban.” Megemlíttettek néhány hiányosságot is. Egyes helyeken nem volt megfelelő minőségű a szántás és a vetés, ezzel kiváltva a társult parasztok jogos elégedetlenségét. A Gép- és Traktorállomások mintegy felének nem volt agronómusa, azaz az agrotechnikai, gazdálkodási részhez értő szakembere. Azért volt fontos feltétel, hogy az agronómusi állásokat elfoglalják, mert a kevés kollektív gazdaság termelésének szervezése mellett ők voltak az agrárinnovációk terjesztői: a még nagyrészt magánbirtokokon gazdálkodó földművesek szakmai tanácsadását is ezek végezték. Az elromlott traktorokat és gépeket nem mindig javították meg, vagy a megjavított gépeket nem használták ki teljes kapacitásuk szerint. Az üzemanyag és kenőanyagok pazarló használata, a megadott normák nem teljesítése és a nagy adminisztratív költségek miatt magasak lettek az önköltségi árak. „Egyes vezetők hibás és veszélyes álláspontra helyezkedtek, elszigetelődtek a Párt és az állam

60 *Romániai Magyar Szó*. 1949. augusztus 1., *Igazság*. 1949. november 11., *Népújság*. 1949. január 31., április 9.

61 *Népújság*. 1949. február 4., február 25.

62 Lásd a határozatot: *Romániai Magyar Szó*. 1949. október 16. (https://adt.arcanum.com/hu/view/RomaniaiMagyarSzo_1949_10/?pg=120&layout=s)

helyi szerveitől, és nem vették figyelembe, hogy ha szoros kapcsolatot tartanak fenn ezekkel a szervekkel, sok hibát és hiányosságot kiküszöbölhettek volna, és ez hozzájárult volna a hibák és hiányosságok kijavításához az állomások munkájában.” A szocialista ipar egyes egységei nem teljesítették a megrendelt berendezések megpótalkatrészek legyártását és szállítását, megtörtént az is, hogy ha mégis szállítottak, akkor gyenge minőségűek voltak a pótalkatrészek. Nem mindenütt szerveztek a propagandában jól megjeleníthető munkaversenyt: „Egyes gép és traktorállomások szakszervezeti csoportjai nem értették meg azokat a feladatokat, amelyeket rájuk a gép és traktorállomások munkája termelékenységének megerősítése hártott. Nem szenteltek kellő figyelmet a gépállomások munkásai között a terv túlszárnyalásáért szervezett szocialista versenynek. Nem végeztek kellő munkát különösen a szántóföldön a dolgozó munkások élet- és kulturális színvonalának emeléséért, nem szerveztek tapasztalatcseréket a legjobb gép és traktorállomások és a legjobb traktoristák között.” Amikor Suba Ferencet kérdeztem a szocialista munkaversenyekről, akkor igen határozott volt az álláspontja: *állandóan versenyeztünk, de arra ma már nem emlékszik senki.*

Ezután következnek a határozatok pontjai, amelyek közül néhányat, mivel hosszú távú hatásai voltak, kiemelek és ismertetek. Először is, a legfontosabb cél ideológiai jellegű: meg kell győzni a középparasztokat a gépi munka felsőbbrendűségéről, ugyanakkor megtanítani őket arra, hogy „ha egyre jobb termést akarnak, akkor nem szabad megtorpanniuk a mezsgyéknél, hanem át kell lépniük rajta”, és a közös gazdálkodás útját kell járniuk. Másodszor: a tervezési folyamatok és az ellenőrzés megerősítése, ennek érdekében a csoportos munkavégzés (brigádok) előtérbe állítása: ennek feltétele a csoportvezetők körültekintő kiválasztása, meg „csoportok szerint kell elosztani a traktorokat, a vontatott gépeket meg a szükséges mezőgazdasági szerszámokat. A csoportokat el kell látni az üzemanyag, a felszerelés és az alkatrészek beszerzéséhez szükséges leltárral, és ezzel megteremtik azt a lehetőséget, hogy saját maguk megjavíthassák traktorok hibáit és biztosíthassák karbantartásukat.” Harmadszor, és ez a legfontosabb szervezési rendelkezés: meg kell tiltani, hogy a csoportokon belül „sűrűn és alapos indok nélkül” változtassák a (megadott, kiosztott tervek teljesítése érdekében) kiszabott feladatokat. A mezőgazdasági szakmai ellenőrzést is a lehetőségek szerint meg kell erősíteni, ezért létrehozzák a körzeti agronómusi állásokat: az állomás agronómusának lesznek ezek a munkatársai a gépállomás körzetében. A határozat szerint gyorsított eljárással képzik ki ezeket: „A gép- és traktorállomások körzeti agronómusokkal való ellátásának biztosítására folyó év november 1-i kezdettel 6 hónapos mezőgazdasági tanfolyamot szerveznek 120-150 ember részvételével. Ezekhez a tanfolyamokhoz a mezőgazdasági termelés terén jó gyakorlattal rendelkező elemeket és a mezőgazdasági szakiskolát végzetteket kell kiválasztani.”

Negyedszer: kiterjesztik a Mezőgazdasági Minisztérium ellenőrzési kompetenciáit, és ezzel a minisztérium „szigorú fegyelmet vezet be a gép- és traktorállomások pénzügyeiben és rendet teremt az anyagok és pótalkatrészek felhasználásában a traktorok és mezőgazdasági gépek javításánál. Be kell vezetni a prémium rendszert

a traktoristák részére, akik megtakarításokat értek el az üzemanyagoknál, és a bérelvétel rendszerét a traktoristák hibájából elhasznált üzemanyagtöbbletért.” Több gépészt kell képezni, hogy minden traktor mellett ketten legyenek, és „a gép- és traktorállomások munkálatainál olyan szakképesített munkásokat kell alkalmazni, akik faluhelyen laknak”. Szabályzat kell kidolgozni a gép- és traktorállomások igazgatóságának működésére, és módosítani kell a vezető szervek jogairól és kötelezettségeiről már meglévő szabályzatot. Meg kell javítani a lét- és kulturális feltételeket: lakókocsikat, vagy megfelelő szállásokat kell biztosítani, és nem utolsósorban: meg kell szervezni a traktorista-csoportok, meg a személyzet kedvező áron való élelmezését, és a gép- és traktorállomások mellett „könyvtárakat és olvasótermeket kell létesíteni, amelyek a mezőn tartózkodó traktorista csoportokat ellátják újságokkal, folyóiratokkal, politikai és tudományos művekkel”.

Szabályozzák a jutalmazási rendszert: kidolgozzák a traktoristák akkord-bérezésének és jutalmazásának rendszerét, és intézkednek a vezetők (igazgatók, helyettes igazgatók, agronómusok, gépészek és könyvelők) jutalmazását abban az esetben, ha túlszárnyalják a gépi munka előírányzatait.

Ötödször: a Földművelődésügyi Minisztérium az előbbi és minden más kidolgozott javaslatot az Állami Tervbizottsággal egyeztet, majd közösen 1949. december 1-éig a Román Munkáspárt Központi Vezetősége és a Minisztertanács elé terjesztik jóváhagyás végett. Ezután következik a minisztériumok közötti egyeztetés: az Iparügyi Minisztérium a traktor- és gépjárműtárolást meg a pótalkatrészgyártást felügyeli, a Bánya és Petróleumügyi Minisztérium biztosítja az üzemanyagok és kenőanyagok idejében való leszállítását. A Pénzügyminisztériumnak is fontos szerep jut: „az 1950-es költségvetésbe beveszi az összes gép- és traktorállomások tevékenységének megjavítására jelen határozat szellemében engedélyezett intézkedések finanszírozását. [...] Állandó ellenőrzést vezetnek be, hogy a gép- és traktorállomások tiszteletbe tartsák a pénzügyi fegyelmet és teljesítsék a pénzügyi tervet.” Az Állami Tervbizottság a Földművelődésügyi Minisztériummal közösen kidolgoz és szintén december 1-ig a kormány elé terjeszti „a mezőgazdaság (gép és traktorállomások, állami gazdaságok, kollektív gazdaságok, egyéni parasztságok) géppel és felszereléssel, szerszámokkal és anyagokkal való ellátását szolgáló hivatal megszervezésének kérdését, mely központ a Földművelődésügyi Minisztérium keretébe tartozik”.

Hatodszor: a helyi párt és államvezetési szervek ellenőrző szerepének növelését is beveszik a határozatba: „az állomások igazgatóinak kötelessége állandó kapcsolatot tartani a pártszervekkel és a néptanácsok ideiglenes bizottságaival, amelyekkel összeegyeztetik a gépesített munkálatok tervét, és amelyeknek jelentik a munkában észlelt hiányosságokat és a haladéktalan felszámolásukra hozott intézkedéseket”. Ezek a szerveknek kötelességük, hogy időnként megvitassák ezeket a jelentéseket és támogassák a gép- és traktorállomások munkáját. Igaz, a leglényegesebb döntésbe nem szólhatnak bele: a határozat szerint szigorúan megtiltják a gép- és traktorállomások igazgatóinak a földművelődésügyi miniszter vagy valamelyik helyettese „személyes jóváhagyása nélküli kinevezését vagy elmozdítását”.

Hunya Gábor véleménye szerint olyan intézkedések születtek, amelyek nem megszüntették, hanem állandósították a fennálló, kezdeti problémákat: „A gépállomás-rendszer kezdettől fogva számos problémával küzdött, amelyek időről-időre politikai határozatok tárgyát képezték, majd a rendszer ismét újratermelte őket.” (Hunya 1990: 94.) A fentebb ismertetett, de ezek szerint idővel újra és újra előkerülő megoldási javaslatok: „nagyobb ellenőrzés a politikai szervek részéről, különprémium az üzemanyag megtakarításra, a selejtezési döntés felső szintre helyezése, állandó brigádok alakítása egy egy megrendelő igényeinek folyamatos kielégítésére, a felsőszintű szervek munkájának összehangolása, az adminisztratív létszám csökkentése” (Hunya 1990: 94). Egy 1974-ben megjelent, Románia gazdaságföldrajzát tárgyaló angol mű adatai szerint, írja Hunya Gábor, 1953-ban például a gépállomás traktorparkjának fele csak papíron létezett, alkatrészhiány volt, nem tudtak selejtezni és javítani. Az újra és úrra felhozott „gazdasági és technikai érvek általában jórészt megalapozatlanok voltak és csak a hatalomközpontosítás propagandáját szolgálták” (Hunya 1990: 94).

Suba Ferenc tulajdonában van egy kis méretű, 280 oldalas, 1952-ben 20000 példányban megjelent könyvecske: *Agenda tractoristului* (A traktoros naplója), kiadó: Editura Tehnica (Technikai Kiadó), ára 7,68 lej. A megjelenés évében Suba Ferenc 14 éves, befejezi a hetedik osztályt, elkezdi Marosvásárhelyen a szakközépiskola első osztályát.

A címlapon pecsét: Comitetul de Intreprindere SMT Miercurea Niraj, Raion Tg. Mures, Regiunea Autonomă Maghiară (GTA Üzemi Bizottsága Nyáradszereda, Marosvásárhely rajon, Magyar Autonóm Tartomány). A tartalmát átolvasva, inkább *A traktorista alapismeretei* címet lehetne adni neki, ha nem lennének ott az első négy oldalon a propaganda-szövegek: a traktoristához intézett felhívás hét pontban, a traktorista legfontosabb kötelességei nyolc pontban, és a bevezető szöveg, amely az 1949-es határozatból vesz át részeket, például: „A Gép- és Traktorállomás létrehozásával a Párt és a Kormány erőteljes eszközt teremtett a munkásosztály és a dolgozó parasztság közötti szövetség, ami népi demokratikus rendszerünk alapja, megerősítésére és fejlesztésére.” Ugyanakkor kijelöli a Gép- és Traktorállomások és a traktoristák szerepét az általános, országos nagy átalakítási folyamatban: „A Gép és Traktorállomásnak az a szerepe, hogy mindent megtegyen hogy támogassa a kollektív gazdaságokat és a társas gazdaságokat az elvégzett jó minőségű munkálatokkal és agrotechnikai, valamint szervezési tanácsokkal. Ennek a tevékenységnek a végzésében a traktoristának nagyon fontos szerepe van, mert az agronómus által adott, a munka minőségére és a legmegfelelőbb mezőgazdasági határidőkre vonatkozó utasítások végrehajtásával aktívan részt vehet a mezőgazdaság szocialista átalakításában, a szocializmus építésében hazánkban.” Olvashatóak a traktoristának a munkaeszközéhez való viszonyára vonatkozó passzusok is: „A traktor egy bonyolult, több ezer alkatrészből álló gép. Egyes alkatrészei nagy igénybevételnek vannak kitéve, ami a traktor folyamatos beállítását és karbantartását igényli. A traktor csak akkor fog zavartalanul működni, ha gondosan karbantartják. A karbantartás nemcsak figyelmet, hanem a traktor jó ismeretét is igényli.”

És ami itt nincs leírva, de újra és újra elmondják: a gépeket szeretni kell, csak úgy lehet jó eredményeket elérni: és következnek ezek alátámasztására sorolják az éltraktoristák példáit.

Ezután következik egy nyolc oldalas kis fejezet a traktorbrigád szervezéséről, a brigádos, a pontator-normator és a traktorista feladatairól. De a könyvecske következő tizenegy fejezete, mintegy 260 oldalon, a traktorista munkájához tartalmaz részletes utasításokat: a helyes munkavégzés (szántás, vetés, kapálás, aratás), az üzemanyaggal való takarékoság, majd a traktorok karbantartása, a traktorok üzembe helyezése és vezetése, meg kis defektek javítása, beállítások. A korszak öt, ezek szerint általánosan használt traktortípusáról olvashatunk: a sztálinvárosi SOVROMTRAKTOR gyártotta IAR, a múlt korszakból örökölt amerikai Fordson Major és német Lanz, és a szovjet, lánctalpas STZ Naty és KD-35.

Suba Ferenc tulajdonában van egy közepes nagyságú, 746 oldalas, 1960-ban 30000 példányban megjelent könyv, ár nincs rajta feltüntetve, a belső címlapon ez áll: *Pentru uz intern* (Belső használatra), és emellett ott egy aláírás: Suba Ferenc. A megjelenés évében Suba Ferenc huszonnégy éves, és hat éve traktorista. A könyv címe: *Cursuri pentru mecanizatori din agricultură* (Előadások/tanfolyamok mezőgazdasági gépészeknek), a bukaresti Mezőgazdasági és Erdészeti Kiadó jelentette meg. Előadások gyűjteményéről van szó: egy koordinátor vezetésével huszonhét szakember munkájáról. Első alkalommal kerül erre sor, de követi majd ezt a következő előadategyűjtemények. A bevezetőben ott vannak a közismert, a propagandában használt statisztikai számok: 1960-ban, a Román Munkáspárt III. kongresszusának évében a mezőgazdaságban mintegy 62650 (konvencionális, 15 lóerős, tehát ez nem a fizikai számuk) traktorral, 17400 cséplőgéppel 21500 vetőgéppel rendelkezik, 1948-ban egy traktorra 957 hektár, majd 1959-ben 270 hektár jutott, és 1965-ben 100 ha szántó föld jut majd egy traktorra. De ott van a meghatározás is: mit értünk ezután azon a kifejezésen, hogy mezőgépész. „Minden traktoristának mezőgazdasági gépésznek kell lennie, aki tudja, hogyan kell használni, karbantartani és javítani nemcsak a traktort, hanem az általa kezelendő gépek egész komplexumát, és rendelkeznie kell agrotechnikai ismeretekkel is, tudnia kell, hogy mikor, miért és hogyan kell elvégezni az egyes mezőgazdasági munkákat.” (5–6.) A téli „kötelező 100%-os részvétellel zajló” tanfolyamokon kell megszerezni a mezőgépésszé váláshoz elengedhetetlen szakismeretet, többek között ezeknek az előadásoknak a tanulmányozásával. A könyv előadásai (leckéi) „kiterjednek a mezőgazdasági gépészetre, a talajművelésre, a növénykarbantartásra, a mezőgazdasági termékek betakarítására és tárolására, stb., a traktorok és a mezőgazdasági gépek működésének és működtetésének ismeretére, amelyekkel az egységeink fel vannak szerelve. Tartalmazza továbbá, hogyan kell megszervezni a teljes gépesítésű brigádokat az Állami Gazdaságokban vagy az állandó brigádokat az Kollektív Gazdaságokban, a javítások szervezését a Gép- és Traktorállomásokon és az Állami Gazdaságokban, a termelési terv brigádokra és traktorokra történő elosztását, tudnivalókat az elsődleges elszámolásról az állami egységekben, az önköltségről és annak csökkentési módjairól a Gép- és Traktorállomásokon és az Állami Gazdaságokban, valamint a műszaki

biztonság és a munkavédelem szabályairól. Az egyes leckék végén minden traktorvezető, mezőgazdasági gépész, brigádvezető, pontator-normatőr vagy műhelymunkás által tanulmányozandó és elsajátítandó irodalmi anyagot is megadunk.” (6.) – meg vannak ellenőrző kérdések is.

Tehát ez a könyv a traktoristák, a Gép- és Traktorállomások személyzete téli továbbképzésének a tankönyve. Nem lehet megtudni belőle a téli továbbképző tanfolyamokon történeteket, az esetleges vizsgák eredményeit, nem lehet megtudni azt sem, hogy a tanfolyam résztvevőinek mi volt a véleménye az előadások hallottakról, milyen rendszeresen látogatták az előadásokat, milyen szorgalommal jegyzeteltek a tananyagot. Suba Ferenc arra emlékszik, hogy brigádsként neki feladata volt megteremteni a tanulás feltételeit, *s a traktoristáknak a képzése, az is az ő dolga volt, télen, kértem egy táblát az igazgatótól, olyan lábos táblát, s akkor tanítottam őket.* (0269 – 2019.03.21.) Amit meg lehet viszont tudni belőlük: a traktorista mindennapoknak az állam által megszabott keretei. Azok az ideológia, gazdasági, adminisztrációs viszonyítási pontok, amelyeket állandóan hangoztattak, amelyek jelmondatokban a falakon, kifejtve a gyűléseken megépítették, mint egy üvegbúrárt, a traktorista mindennapok hivatalos szövegvkörnyezetét. Egy idős ember mondta, arra utalva, hogy ugyanazt sokan, sokszor, és esetenként az abszurditásig menően (hiszen mindenki, aki hallgatta és aki mondta, az is tudta, hogy hiábavalóan) ismételték: kakukkolás.

Példának okáért a második előadás témája: a trágyafajták és a trágyázás. Szó esik 23 oldalon keresztül a természetes vagy organikus, a kémiai vagy ásványi, meg a bakteriális trágyákról, meg arról, hogy mikor és milyen adagokban használják őket a talaj tulajdonságaitól meg a növények igényeitől függően. Számomra kérdéses, hogy a leírt tudnivalókat egy traktoristának milyen mértékben kell megtanulni, vagy esetleg elegendő-e, ha tudja, hogy amikor szüksége van a trágyázással kapcsolatos információkra, akkor hol nézhet utána, vagy melyek azok a „kompetens mezőgazdasági szervek”, amelyektől tanácsot kell kérni.

Az azonban kétségtelen, hogy fontosak a traktorokkal, mezőgazdasági gépekkel, ezek javításával, meg a szervezéssel és javadalmazással kapcsolatos ismeretek. A szocialista gazdaság: tervutasításos gazdaság. „Elvtársaim, a tervekhez igazodik az élet” – írja Hajdu Zoltán költő 1949-ben.

A tevékenységek a tervgazdaság keretei között szerveződtek: a gépállomásoknak, a brigádoknak és az egyes traktoroknak is tervük volt, de a fizetések is a tervezett keretekbe kellett beilleszkedniük. Terv és a terv túlteljesítése, vagy lemaradás az előírt tervhez képest: a traktoristák ezzel keltek és ezzel feküdtek. Terve volt a napi munkavégzésnek, az üzemanyag- és kenőanyag-fogyasztásnak, az időszakos műszaki ellenőrzésnek és javításnak. A XIX. fejezet a *Termelési terv elosztása traktoronként és mezőgazdasági gépenként, elsődleges nyilvántartás, a Kollektív Gazdaságokban végzett munka minősége és átvétele* nevet viseli, és valóban érdemes figyelmesen végigolvasni. „Az SMT termelési tervének traktorbrigádok szerinti bontása alapvető feltétele a célkitűzések megvalósításának, a traktorok és a brigádok közötti szocialista verseny kialakításának. Csak ha minden traktorvezető tud-

ja, hogy naponta és kampányonként mennyit kell termelnie, milyen alkatrész- és üzemanyag-fogyasztással, akkor tud sikeresen küzdeni a meghatározott termelési feladat túllépéséért, az alkatrész-, üzemanyag-, kenőanyag- stb. költségek csökkentéséért.” (550.) Sok ága-boga van a tervezésnek és a nyilvántartásnak, én azt emelem ki, hogy minden traktoristának van egy nyilvántartó füzet, amely a traktorra lebontott feladatokon kívül tartalmazza „az egyes gépesítők által a megtakarítások elérése érdekében tett kötelezettségvállalásokat”. A füzetbe beírtak alapján „minden traktorvezető és brigádvezető minden dekádban (a hónap háromszor tíz napjának egy egysége, tíz nap) tudhatja a termelési tervének megvalósulási állapotát, azt, hogy az egyes traktorokra mennyi pénzt költöttek, és hogy a tervezett összegekhez és a termelési terv megvalósulási állapotához viszonyítva mennyi a feladata a traktornak.” (554.)

De a szövegből kikövetkeztethető a valóság, legalábbis ennek egy formája. „Sok traktoros brigádban azonban a tervet és az egyes traktorok fogyasztását nem minden egyes traktorra vonatkozóan, hanem globálisan, brigádonként rögzítik, majd a tényleges dekád végén a fogyasztást matematikailag elosztják a brigád traktorai között, ami megakadályozza az egyes gépészek tevékenységének helyes értékelését.” (554.) Vagyis: arra törekednek, hogy papíron rendezve legyenek a teljesítmények és fogyasztások,⁶³ ez pedig jó a brigádnak, de elfedi az egyéni, egyenlőtlen teljesítményeket.

A XXI., *A Kollektív Gazdaságok mellett megszervezett állandó traktorbrigádok* című előadásban a folyamatosság előnyeit hangsúlyozzák: ha ugyanaz a brigád dolgozik ugyanannak a kollektív gazdaságnak a földjein több éven keresztül, akkor túlteljesíti a tervet, és növekszik a traktoristák és a kollektivisták jövedelme. Ebben az előadásban, egyedülként, konkrét adatokra bukkanunk: a csákovai (Temesvár tartomány) Gép és Traktorállomásnak a Libelingi Kollektív Gazdaság mellett dolgozó IX. brigádja 1959-ben 1346%-ban teljesítette a termelési tervet. Kitűnően megszervezett, gépekkel jól ellátott állandó brigádközpontja van, például egy nyolc traktort befogadó fedett kocsiszín, két traktort befogadó javítóműhely, meg üzemanyag raktár. 1958. január 1-től dolgozik a brigád Lieblingben, és 1959-ben a traktoristák átlagfizetése 1100, a brigádvezető 1721 lej, az éltraktorista Dudah Iosif átlagfizetése pedig 1224 lej volt. (603.) A Freidorf-i (Temesvár) Gép és Traktorállomás VII. brigádja 1957. szeptember 1-től dolgozik a Sácálaz-i Kollektív Gazdaság mellett, és 1959-ben a traktoristák átlagfizetése 1008 lej, a brigádvezető 1504 lej, az éltraktorista Dimster Franciscé pedig 1400 lej volt. (604.)

Meg kell említenem még a XXIII. *A traktorok és mezőgazdasági gépek műszaki javításának és karbantartásának megszervezése*, a XXIV. *Az üzemanyagok és kenőanyagok ésszerű használata* valamint a XXV. *Az önköltség és annak csökkentési módjai a Gép-és Traktorállomásokon* témájú előadásokat. Mindhárom olyan kérdéseket taglal, amelyeket érdemes volt tanulmányozni, hiszen befolyásolhatta a traktoristák, többek között a márkodi XI. brigád tagjainak a mindennapjait.

63 Ekkor egy kilogramm „fekete” kenyér ára 2 lej, a „félbarna” kenyéré 3,60 volt.

Suba Ferenc tulajdonában van továbbá egy harmadik könyv is, amiről még beszélnem kell. Címe *Cartea tractoristului* (A traktorista könyve), szerzője Th. Bobeica, 280 oldalas, a Mezőgazdasági és Erdészeti Kiadónál jelent meg 1962-ben 34114 példányban, mint az előszóban olvasható: a kollektivizálás 1962. áprilisi befejezése után. Ott van ebben az előszóban a jövőre vonatkozó statisztika is, ebben pedig egy szám, a 4000 közül az egyik maga Suba Ferenc: a jelenlegi 53000 helyett 150000 mezőgazdasági gépésze lesz az országnak 1970-ben, 4000-re nő a gépészmesterek száma az aktuális 1500 helyett, és 3000-3300 gépészmérnök lesz az 1300 helyett.

A könyv célja, a bevezető szerint, hogy „hozzájárjon a mezőgazdasági gépek gyakorlati képzéséhez, egyrészt a traktorokon és mezőgazdasági gépeken elvégzendő ellenőrzési, beállítási és karbantartási munkák megtanításával, másrészt az ésszerű üzemeltetés szabályainak feltüntetésével”. Úgy ítélem meg, hogy ennek a könyvnek a tematikája, tagolása, anyaga információ-gazdagabb, gyakorlatibb, mint az eddig említett kettőé. Az éppen használatos, román gyártású traktorok (Universal 2, UTOS-27, UTOS-29) technikai ismertetésén, motor-beállítási módjain, vezetési módjain, meg a traktorok vontatta mezőgazdasági gépek részletes bemutatásán túl, újdonság, hogy részletesen foglalkozik a traktor és mezőgazdasági gép együttesének (mezőgazdasági gépegyüttesnek nevezi – agregate agricole) beállítási lehetőségeivel, energiafelhasználási sajátosságaival, a legjobb felhasználás lehetőségek kiszámítási módjaival. Külön megadja például a traktor névleges teljesítményének, meg a vonóhorognál mért teljesítmények az értékét, hiszen a munkavégzés szempontjából igazából az utóbbi függvénye, hogy a traktor hány gépet képes elvontatni, és milyen széles sávban képes munkát végezni a traktor vontatta gépegyüttes. Nem magának a traktornak, hanem a traktorból és több gépből álló együttesnek a hatékonysága a mérvadó. Így már érthetővé válik a traktorista és mezőgépész közötti, tudásban, feladatvégzési gyakorlatban (feltehetőleg valóban, és nem csak a szakkönyvek lapjain) létező különbség: a traktorista csak a traktorral, a mezőgépész pedig a traktor és gépek gépegyüttesével való munkavégzésnek a szakembere. Különböző munkákra szakosodott, a román mezőgazdaságban használatos gépek beállításait, meghibásodásuk és javításuk módjait mutatja be a könyv: ekék, kapagépek, trágyaszórók, vetőgépek, kultivátorok (talajlazító gépek), vegyszerező gépek, öntözőgépek, betakarítást végző gépek. Abban az esetben, ha ezekkel rendelkeznek a Gép és Traktorállomások, és használják, karbantartják, javítják is őket, akkor már beszélhetünk a minden munkafolyamatra kiterjedő gépesített mezőgazdasági gazdálkodásról. Ha olyan mezőgépészek vannak, akik megtanulják a gépegyüttesek használatát, ha nem kell takarékoskodni az üzemanyaggal és kenőanyagokkal, és ha mindig rendelkezésre állnak a szükséges pótalkatrészek (ami egy hiánygazdaságban ritkán teljesül), akkor piac- és versenyképes lehet a termelés. Természetesen, ehhez hozzájárul a méltányos bérezés is.

A Gép és Traktorállomások (majd: Mezőgazdasági Gépállomások, MGA-k, románul: Stațiuni pentru Mecanizarea Agriculturii, SMA) a kezdetekkor elképzelt modernizáló, gazdasági szerepe új és új szerkezetek létrehozása során csak hangsúlyozódott. 1970-ben úgynevezett szövetkezetközi tanácsokat hoztak létre, 1974-

ben az országban 746 ilyen tanács volt, ezek „tanácskozási” és „koordinációs” jogokkal rendelkeztek, és egy adott gépállomás területén működtek, a tanács elnöke a gépállomás igazgatója volt. Ezek a szervezetek a tervelesztás, terv-végrehajtás láncszemei voltak. Ezek utódjai voltak az 1980-ban, egy újabb átszervezés nyomán alakult agrár-ipari tanácsok (agritok): ezek feladata volt, hogy „összefogja az egy gépállomás körzetéhez tartozó valamennyi szövetkezet és állami egység, és más alsófokú intézmény tevékenységét. 10-20 ezer hektáros nagy szervezetek jöttek létre a gépállomás vezetése alatt. Az egyes gazdálkodási egységek megtartották jogi, pénzügyi önállóságukat, az agráripari tanácsoknak a szervezeti és technológiai összehangoltságot kellett biztosítani.” (Hunya 1990: 106.) Ekkor már nem bízták szakemberekre ezeknek az egységeknek a vezetését: azelőtt párt vagy állami funkciót viselők lettek az elnökök, a gépállomás igazgatója csak ennek a helyettese volt. Viszont ekkor a gépállomások megkapták az állami gazdaságok addig külön kezelt gépparkjait is, meg felügyelheték a szakképzést: hozzájuk csatolták a területükön levő szakiskolákat is. 1982-ben újabb átszervezés következett: a gépállomások kihelyezték a gépeket és gépkezelő személyzetet az állami gazdaságokhoz és mezőgazdasági szövetkezetekhez, ami az jelentette, hogy a személyzet egyben termelőszövetkezeti taggá vált és jogosult lett háztáji föld használatára, a gépek javítása továbbra is a gépállomásokon történt: „mindezek a változások a gépállomásrendszer bizonyos reformját jelentették, de nem szüntették meg ezt az idejétmúlt intézményt. Feladatát műszaki jellegű kérdésekre korlátozták. [...] A gépkezelők a korábbinál jobban integrálódtak a falu életébe. Megjavultak a kistermelést is folytató gépkezelők kereseti lehetőségei, megnőtt a pálya vonzereje.” (Hunya 1990: 108.) Még ide tartozik, hogy az agrár-ipari tanácsok székhelyül szolgáló településeket később központokként, a szisztematizálási tervben jövendő városokként kezelték, a környező, esetleg megszüntetendő települések rovására.

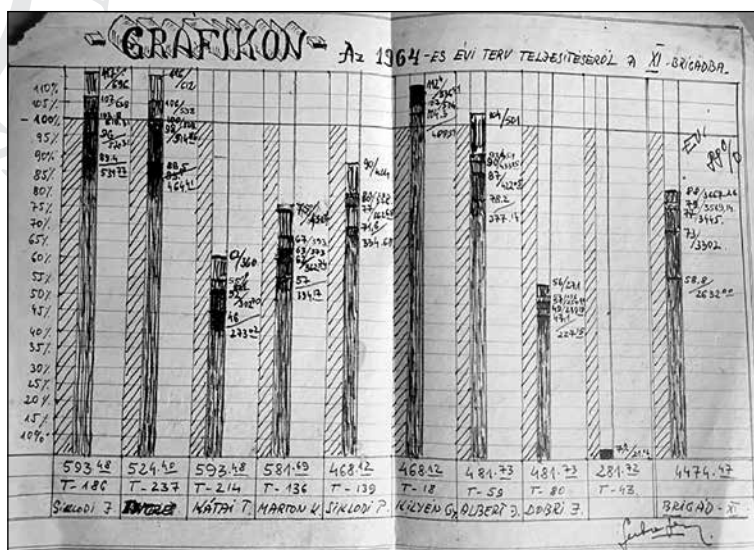
A helyi szint: a traktorbrigád

A szocialista mezőgazdaságban, ahogy a fentiekből is kiderül, nem a traktor és a mezőgépezés a a szervezés alapja, hanem a Gép- és Traktorállomás munkájának alapsejtje: a traktorista brigád/ traktorbrigád.

Részletesebb képet kapunk egy traktoros brigádról, ha a Suba Ferenc szűkszavú beszámolóin túl megvizsgáljuk azt a füzetet, amelyet iratai között őriz: egy kockás iskolás füzetéről van szó, ahogy iskolásként egykor ismertük: huszonnégy laposról (kisebb fajta, huszonnégy lapot tartalmazó számtanfüzet). A nyárádszeredai Gép és Traktorállomás XI-es, márkodi brigádjának, azaz a Márkod, Kendő, Mája települések területén dolgozó nyolc traktor (mint lentebb olvasható, ezek száma később tíz-tizenkettőre nőtt) meg három remorka (utánfutó) 1964-es tevékenységének statisztikája, az egyéni statisztikai adatok és ezek brigádszintű összegzése van benne. Tudjuk, hogy Suba Ferencet 1964-ben nevezik ki brigádosnak, és 1969-ben már egy körzet karbantartója, tehát egy öt éves időszakról van szó. Az átszervezés az 1968-

as megvásárlás után következett, amikor több községet egy nagyobb adminisztratív egységbe olvasztottak, Nyárádmagyarós lett a Márkodot is beolvastató, 10 települést magába foglaló új község központja, az mezőgazdaság gépesítését biztosító intézmények nevét is Gép és Traktorállomásból Mezőgazdasági Gépállomásra változtatták (SMT – Stațiunea de Mașini și Tractoare helyett SMA – Stațiuni pentru Mecanizarea Agriculturii), a brigádok helyett pedig szekciók alakultak.⁶⁴

Suba Ferenc szerint minden évben hasonló módon kellett elkészíteni azokat az alapstatisztikákat, amelyek a teljesítmény és a jövedelem kiszámítására szolgáltak, és mutatták a terv teljesítésének mikéntjét, meg a munkaversenyben (ahogy hangsúlyozza: „örökkéig verseny volt”) elért helyezést. Minden traktoristáról a következő adatok szerepeltek a füzetben: neve, a használt traktor típusa, a traktor nyilvántartási száma, a hónap, vagy egyes hónapok esetében, például őszi hónapoknál a „dekáda” (a hónap tíz napokra beosztva), a motorina (üzemanyag) fogyasztás, a hántri, a motorina fogyasztás összesítve (a hónap lezárásakor az előzőekéhez hozzáadták az éppen lezárt időszak fogyasztását) és hántri összesítve (ugyanígy). A megjegyzés rovatban az illető hónapban megtörtént műszaki felülvizsgálatokat vagy javításokat írták be. A füzetben volt három lap, amelyen a brigádvezető kézzel írva összesített három adatsort: Grafikon a XI. brigád nyári kampányterv teljesítéséről traktoronként 1964-ben, Grafikon a XI. brigád őszi kampányterv teljesítéséről 1964-ben, és Grafikon az 1964-es évi terv teljesítéséről a XI. brigádban.

11. kép. Grafikon az 1964-es évi terv teljesítéséről a nyáradszeredai Gép és Traktorállomás XI. brigádjában

64 Forrás: <https://lege5.ro/gratuit/g43tinrx/hotararea-nr-1190-1968-privind-organizarea-si-functi-onarea-intreprinderilor-pentru-mecanizarea-agriculturii>

A statisztikák a minden traktorista egyéni adatait tartalmazó, naponta vezetett lapok („fisák”) összesítései. A XI. brigádban 1964-ben kilenc traktorista dolgozott, ezek közül egyik régi KD-35-ös lánctalpas traktoron, négy régebbi UTOS-27-esen, egy UTOS-29-esen, hárman U-650-es új traktoron. A brigád felszereléséhez tartozott még három szállítást végző remorka (utánfutó) is, ennél nem a motorinafogyasztást jegyezték fel, hanem hogy hány órát volt üzemeltetve, és a napi időmeny-nységet átszámították hántrira, hogy legyen értékelhető a teljesítménye.

Ezek szerint ha érteni akarjuk a teljesítmény-jövedelem viszonyt, akkor tisztáz-ni kell, mi is az a szép, de titokzatos nevű *hántri*?

A szó eredetéről egyik beszélgetőtársam se tudott felvilágosítani. Azt tudták, hogy ez egy olyan, standard számítási alapegység, amely arra szolgált, hogy a teljesítmények összehasonlíthatóak, és jövedelemre átszámíthatóak legyenek. Tudták azt is, hogy egy hántri az egy hektár terület 22-23 centiméter mély felszántását jelenti. Internetes ke-resésem nyomán kiderült, hogy ez a hántri egy román mozaikszó rövidítése. A DEX (Dicționar explicativ a limbii române – A román nyelv értelmező szótára) szerint: „a hantru/hantri egy konvencionális mérőegység, amely kifejezi egy traktor egy hektáron végzett normális szántásának az energetikai értékét”.⁶⁵ A normális szántás az a bizo-nyos 22-23 centiméter mély szántás, amiről beszélgetőtársaim is tudtak. Minden más szántásforma, például az őszi, 37-38 centiméter mély szántásnak, vagy lejtős talajon végzett szántásnak az értéke ennek a „normálisnak” bizonyos kulcsok szerinti átszámí-tása nyomán tudható meg. Meg volt adva az az adat is, hogy egy hántri felszántásához mennyi gázolajat (motorinát) használhat fel egy traktor a saját átlagfogyasztásának megfelelően, valamint az, hogy mennyi időt lehet egy traktornak egy hántri felszántá-sára fordítani, meg természetesen az is, hogy mennyi a „norma”: mennyi az ezért járó fizetség. És ha ezek mind megvannak, akkor már lehet tervezni a munkát, fogyasztást, költségeket, vagyis például egy őszi kampány időszakára munkatervet lehet készíteni minden traktorra külön-külön, meg természetesen egységesen, a brigád számára. Ezt a tervet lehet teljesíteni vagy túlteljesíteni, és eszerint alakul ki a munkaversenyben a traktorok meg a brigádok közötti sorrend, meg kerül a kisebb-nagyobb pénzösszeg a traktoristák zsebébe. A mezőn dolgozó traktoristákat tehát ekkor, 1964-ben, és azelőtt is, nem a felszántott hektárok száma szerint fizetik, hiszen igen sokféle, mert sokféle energiabefektetést igénylő hektárnyi terület van egy határban.

A hantriszámitás kulcsait előre megállapították, táblázatba foglalták. Példá- ul egy hektárnyi területen végzett 29-30 cm mélységű szántás együtthatója 1,70 hántri, egy hektár szántás utáni boronálása 0,11 hántri, megadott típusú vetőgé- pel (SUP 29) való vetés 0,41 hántri, kapálás megadott kapagéppel (S.U.P.) 0,32 hántri, aratás megadott típusú aratógéppel (CI 4) 0,91 hántri.⁶⁶

65 HĂNTRU, hantri, s.m. Unitate de măsură convențională, care reprezintă echivalentul energetic corespunzător executării cu tractorul a unei arături normale pe o suprafață de un hectar de teren. – H[ectar] + a[rătură] + n[ormală] + tr[actor]. (Dicționarul explicativ al limbii române: <https://www.dictionarroman.ro/?c=hantri>)

66 Lásd a hántriszámitásról: https://www.researchgate.net/publication/327499057_Lucrari_practice_Economie_si_Dezvoltare_rurala

Bizonyára meggyűlt a baja főleg a kevésbé iskolázott, idősebb traktoristáknak ezzel a hántri számítással! Dehát nem is az ő dolguk volt a nyilvántartások vezetése, a motorina elosztása meg a hántrik kiszámítása, hanem a szervezést, irányítást végző, a teljesítményt nyilvántartó brigádvezető, meg a pontator-normatoré. Ezek jövedelme pedig a traktoristák teljesítményének a függvénye volt, tehát joggal feltételezhető, hogy mindig igyekeztek, a lehetőségekre figyelve, felfele tornászni a hantri-mennyiségeket. A traktoristák dolga: ezek között a keretek között boldogulni. Mi érthető azon, hogy boldogulás?

Lentebb kitérek majd az ebből a helyzetből származó bonyodalmakra, valamint ezeknek a bonyodalmaknak a mindennapi megoldásaira – a statisztikák és a valóság egymáshoz igazításának sajátos technikáira.

A nyolcvanas években, amikor például Kovács Károly a nyárádszentmártoni traktorosok szekcióvezetője, már nem használták ezt a rendszert, a hektárszám a mérvadó, természetesen ekkor is figyelembe vették a talaj adottságait és a traktorok lehetséges teljesítményeit. Vagy pedig, ami sokkal egyszerűbben kezelhető: órábérben dolgoznak. Könyvébe Suba Ferenc sem tett be hántri számításról adatokat – noha például a fa köbözési szabályokat ismerteti, mert egy traktorista fahúzatással is dolgozhat. Nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy miért nem. Valószínűnek tartom, hogy azért, mert a nyolcvanas években, amikor a könyvét írta, már nem használták a hántriszámítást.

Hogy néz ki mindez 1964-ben, egy adott esetben?

A brigád éltraktoristája, aki 1964-ben 117%-ban teljesíti a tervet: Siklódi József. A reá vonatkozó adatokat fogom lentebb bemutatni. Őt követi, csupán 1%-kal lemaradva, Incze Mihály. Még ketten vannak, akik 100% felett teljesítenek: Kilyén Gyula (112%) és Albert János (104%). A másik ötnek olyan alacsony a teljesítménye, hogy a brigád-átlag jóval a 100% alatt van: 1964-ben ez a XI. brigád csak 88%-ban teljesítette az évi tervét. Hogy ezzel hányadik is lett a brigádok közötti versenyben, azt ebből a forrásból nem derül ki.

Lássuk tehát előbb a tervezés folyamatát. Az országos tervezési folyamat kis, helyi elemeként 1963-ban a nyárádszeredai Gép és Traktorállomás a saját évi tervét lebontja brigádok, meg traktorok szintjére. Siklódi József egy 1963-ban gyártott, U-650-es traktoron dolgozik, ennek a száma T-186, Incze Mihály szintén U-650-es traktora márciusába érkezik Nyárádszeredába, majd Márkodba, a március hónapban csak ez a megjegyzés szerepel: ÚJ TRAKTOR, a gépállomás T-237-es számú traktora ez. A füzetben, az Incze Mihály oldalán csak áprilistól következnek a statisztikák. Hogy miért osztottak ki erre a márciusban érkező traktorra az 1964-es évre 524,40 hántris tervet, azt nem tudom, de az bizonyos az évi tervteljesítés grafikonja szerint, hogy ezt a tervet a traktor és a traktorista 116%-ra túlteljesítette. Egy harmadik traktorista, Kátai Tibor T-214-es számú (a szám után arra következtek, hogy időben Siklódi T-186-os traktora után, de Incze T-237-es traktora előtt került ez a gép Nyárádszeredába) szintén U-650-es traktora május–júniusban javításon van, végül is 1964-ben csak 61,7%-ban teljesíti azt az éves tervet, ami pontosan ugyanannyi mint Siklódinak: 593,48 hántri. Hogy miért ugyanannyi? És ha a tervet

61,7%-ban teljesítette, akkor Siklódihoz képest sokkal kevesebb fizetést is kapott? Nem tudom. Feltételezem, hogy a fizetés számításánál nemcsak a hántrit vették alapul. Vagy nem csak egy brigádban dolgoztak egy év alatt végig a traktoristák, hanem a brigád az a gépek beosztására vonatkozott, a tervet a gépekre osztották ki, a traktoristák mobilisabbak voltak, más helyszíneken és más gépeken (például közúti fuvarozásban) is dolgoztak időnként. Mert volt ennek a brigádnak egy hernyótalpas KD 35-ös gépe is, a traktorszám T-43, traktorista Farkas András, és ez, a statisztika szerint, csak áprilisban, augusztusban és októberben teljesített hántriban, azaz szántott, és az évi megadott, 281,72 hántris tervet pedig csak 7%-ban teljesítette. Mivel a brigád felszereléséhez tartozott három remorka (utánfutó) is, jelzésük szerint: RT-21, RT-37 és RT-46 (ez utóbbinál a megjegyzés: ÚJ, 1964. november 4-én), lehetséges, hogy Farkas András havi keresetét remorka-vontatásból kapta. Ugyanis ebben az esetben a megtett utat mérték, egy óra egyenlő volt 13 kilométer megtételével, és például az RT-21-es jelzésű remorka 1964. október 9–19. között 132 órát (1716 kilométert) teljesített, és ezért 52,8 hántri került be a statisztikába. 32 kilométer futást vagy 2,5 órányi munkaidőt számítottak tehát úgy, hogy az egy hántri.

Térjünk vissza Siklódi Józsefhez. Az első adatsor a motorina-fogyasztás, a második a teljesített hántri. Üzemanyagot minden reggel vételeztek a traktorok, este pedig beszámoltak az elvégzett munkával, és azt hántriba számoltak át. A gazdaságos működtetés ebben az esetben azt jelentette, hogy minél kevesebb üzemanyaggal minél több hántrit teljesíteni. A hántri számításnál pedig az alapvető szempont az eke mélysége volt: 22 vagy éppen 38 centiméter?

Hogy mérték ezt, vagyis: mi volt a megadott módszertan?

„A szántás mélységének méréséhez a mérőeszközzel (rigla gradatã) a következőképpen kell eljárni: tisztítsa meg a barázda alját és a barázda szélét, majd a mérővonalat függőlegesen helyezze az egyik rúddal a barázda aljába, a másik rúddal pedig a szántott felületre, és olvassa le a mélységet a mérővonalon. Mélységmérést a szántás közben a szántóföld különböző pontjain és a lehető leggyakrabban a normatőrpontator és a traktorbrigád-vezető végzi. A szántás mélységének ellenőrzése érdekében a barázda különböző pontjain a munka befejezése után a földet több barázda szélességében kiegyenesítik, majd a barázda aljáig ásnak egy gödröcskét, és ezután a fentiek szerint elvégzik a méréseket. A szántott terület átlójában, 50-50 méterenként méréseket kell végezni, majd az árok szántási mélységét reprezentáló méréseket átlagolni kell. A tényleges mélységet frissen szántott és száraz földek esetében 20%-os, esőáztatott földek esetében 10%-os csökkenést feltételezve kell kiszámítani. [...] Az egyéb minőségi feltételeket vizuálisan ellenőrzik.” (*Cursuri pentru mecanizatori din agricultură* [Előadások/tanfolyamok mezőgazdasági gépészeknek] 1960: 566.)

Elég bonyolult és időigényes módszernek tűnik, kétlem, hogy ezt minden esetben naponta és szabályosan végezték. De beírták az eredményt, ha mért, vagy ha becsült is volt az, és az összegzésben eszerint haladt gyorsabban, azaz teljesítette kevesebb idő alatt az egy hektárt, meg fogyasztott több vagy kevesebb motorinát a gép. Az eke mélységének a beállítására mindig volt utasítás, általában a brigádve-

zető vagy az agrármérnök mondta ezt meg, és ugyancsak ők ellenőrizték az utasítás betartását. De az, hogy munka közben, fordulónként mi is történik, azt már a traktorista maga döntötte el. Nem állt minden barázdator mellett ellenőr. Lehetett hivatkozni a talaj állapotára is: nedves vagy száraz, köves vagy mocsaras. Arra törekedtek, hogy kijöjjen egy átlagfízetés, és arra, hogy mindig maradjon meg motorina – ennek egyik módja volt, hogy nagyobb mélységű szántással, azaz átszámítva több hántrival számoltak el, mint amit végeztek. Suba Ferenc így emlékezik:

[A dizelolaj minősége is fontos volt.]

Hát nem lehetett mondani, hogy nem volt probléma vele. Ciszternás kocsi volt, s én kellett jelentsem, amikor fogyott el, két napra való volt, s hoztak ki s feltöltötték. Fügött attól, mennyit jártak, reggel beírták, kellett adjak minden reggel, mentek vagy 4-5-ön, egyiket megbíztam, hogy az felel a többiért, az rendezte.

Azt akarom mondani, eleinte volt, mikor jöttek tankolni, volt nekem karbantartóm, s az kellett mérje, hogy mennyi, ki mennyit tankol. S aztán volt olyan, hogy a Bekecs mege, Szovátán szereltem munkákat, s a szántásban is, papíron 34-37 centi volt számolva, mert arra több motorinát adtak, úgy hogy maradt motorina, s Márkodtól Beréig elfolyt, elengedtem a motorinát, nem volt mit csináljak vele.” (0299 – 2019.04.04.)

Siklódi Józsefnél volt olyan eset, hogy ugyanolyan mennyiségű motorinával (180 liter) igen különböző hántrimennyiséget teljesített: 16 és 11,75, vagyis az előbbihez 11,25, utóbbi eléréséhez hántrinként 15,31 literre volt szüksége. Tudni kellene ennek a különbségnek az okát, akár csak azt is, hogy miért történt háromszor is, hogy tíz nap alatt mindig 225 liter motorinát fogyasztva ugyanannyi, 20 hántri volt a teljesítmény. Vagyis ebben az esetben 11,25 liter motorinával lehetett elérni egy hántri eredményt. Gyanítható, hogy ezekben az esetekben nem a terepen mérték a teljesítményt, hanem papíron kalkulálták, és tekintetbe vették a többiek napi eredményeit is, hogy jó legyen az átlag. Volt olyan intenzíven átdolgozott tíz nap, hogy Siklódi 562 liter motorinát fogyasztott, és 46,88 hántrit teljesített, itt az átlagfogyasztás hántrinként 11,98 liter, tehát az előző adattól alig tér el. 1964 novemberében, a szántás teljében három dekádban összesen 1388 liter motorinát fogyasztott és 122,54 hántrit ért el, vagyis 11,32 liter volt az átlagfogyasztása. Egész évben 8782 liter motorinát számolt el, és 696,76 hántrit teljesített, egy hántrihoz 12,54 liter tehát az évi átlag.

Suba Ferenc szerint:

Háromféle traktor ha volt, akkor az háromféle számítás volt... Adtak ennyit s ennyi motorinát, s úgy kellett dolgozni, hogy kijöjjen a lépés... ha feketézni akart, akkor vett a gázasokról, ott nem volt korlát... De mindig úgy számoltuk el a traktoristákat, hogy legyen plusz motorinájuk... Mikor kampány volt, éjszaka is kellett hajtani... Fiatalok voltak a traktoristák, s készül-

tek a csősz bábra, s én kivítem egy kicsi aperitívet, s olyan jó kedvvel szántotunk, nem számított, hogy ittunk, nem a főúton voltunk. Hát egyszer az egyik úgy megrészegetett, a traktorról leesett... Amikor láttam, hogy egyes, kettes alapgázzal jött, az biztos részeg volt, mert nem mert gyorsabban menni, de hát nem volt ebből baleset... Volt máskor, az nagy baleset volt, bombát kidobott a szántás, az egyik szét akarta szedni, a hegesztő apparátot elvitte, hegesztette, s felrobbant, a feje kétféle nyílt! Híj, munkavédelem ügyészség, akkora cirkusz lett, honnan volt? S mondtam, én kaptam, s betettem az irodára, s jelentettem a milícián. Aztán mentek s elvitték s felrobbantották. Munkavédelmi fisa, a munkavédelem azt vette elő, s ott volt, hogy mire lehet használni a hegesztő apparátot... Nem lett ebből aztán nagy baj. (0348 – 2021.06.27.)

Ellenőrzések gyakran voltak, a legnagyobb felhajrással a bukaresti központból érkező ellenőrök fogadása járt:

Volt az a kontroll, Bukarestből, az összes brigádot megbüntették visszamenőleg... s mi mulattunk velük... nem kaptak semmi hibát, minden talált a könyveléssel. Hegymegi volt az a márkodi határrész, ahol betettem 38-39 mélységet, s valójában 22-23 cm volt... (0348 – 2021.06.27.)

Ha megnézzük a fenti, hántri-táblázatból kivett adatokat, akkor látjuk, hogy 1 hántri helyett 1,7 hántri volt a teljesítmény ha nem 22, hanem 30 cm mélyen szántott az eke. Ezzel a „betett mélységgel” megkétszereződött a teljesítmény, és így a fizetés összege is. Maradt ezután a nehéz feladat, amit az ellenőrző brigádok fogadása után kellett végezni: a figyelmük elterelése, a lekenyerezésük. Suba Ferenc arra emlékszik, hogy a saját házuknál olyan mulatságot rendeztek a bizottság tagjainak, hogy „még anyámmal is táncoltak a bukarestiek”.

Köszönő viszony

Vidéki környezetben a szocializmus éveiben a traktor munkaerejét nemcsak a hivatalosan megszabott módon hasznosították. Történetek sokasága szól arról, hogy a helyi társadalomban a traktoristák jóindulatára számítva, a traktoristák segítségével, azokat megfizetve hogyan lehetett saját kis szállítási, gazdálkodási munkákat elvégezni. Ezek a rokoni, szomszédai, munkatársi, stb. segítségek mindig illeszkedtek a hosszú ideje fennálló kölcsönösségi rendszerekbe. A traktorállomás intézménye, vagy a megszerveződő, működő kollektív gazdaság, tágabb értelemben az állami szervezetek csak megváltoztatták, de semmiképpen nem szüntették meg, nem írták felül ezeket az organikusnak is minősíthető rendszereket. Sőt, azt mondhatom, hogy a hivatalos munkákkal, szolgáltatásokkal párhuzamosan léteztek a kölcsönösségek, ha úgy tetszik: a korrupció helyi szervezetei. A lenti példa egy traktoristából lett kollektív-elnökről szól:

Nagy Jenő volt az elnök. Neki is jól ment. Szekér, autósámra lopta a gabonát. Egyszer, a kollektív időbe bele is akarták dobni a patakba, mert lopta a búzát. Cséplés idő volt. Egy este elindultam a bátyám fiához. Már sötétedett. Látom, hogy viszik a traktorral a gabonát és utána megy valaki egy biciklivel. A biciklin is zsák volt. Láttam, hogy matattak. Ők is megláttak. A polgár a biciklit betette a sáncba, elment, s ő is befeküdt. Én odamentem a sánchoz, kivettem a fehér biciklit és a két biciklit toltam felfele az úton. Mikor oda értem a polgárhoz, mondtam, neki, hogy: vidd haza bátran, nem jelentelek fel. Így loptak. Utána találkoztam Fazakas Jenővel, mondtam neki, hogy láttam a traktort, ő meg azt mondta, hogy Nagy Jenő vezette a traktort. Nagy Jenő traktoros brigádos volt. Akkor azt mondtam Fazakas Jenőnek, mondd meg Nagy Jenőnek, hogy, ha eddig nem is köszönt, ezután köszönjön. Három évig köszöntöttük. Ha egyszer nem köszönt, már üzenem neki, hogy jobban teszi, ha köszön. Egyszer széna osztás volt. Nekem a rosszabbik szekér szénát akarták adni. Mondtam, hogy adják a másikat és mondják meg Nagy Jenőnek, hogy AZÉRT. (Moldován Gyula, sz. 1932)

Hogyan értelmezhető a helyi kultúrában, hogy „ha eddig nem is köszönt, ezután köszönjön”? Nyilvánvaló számomra, hogy egy olyan kapcsolatra utal, ahol a lekötöttség (vagyis nem jelenti fel a lopást) kölcsönösségének a ténye megmutatkozik. Bármilyen helyzetben aki tartozik a köszönéssel, annak kedveznie kell annak, akivel ilyen „köszönő-viszonyban” van. Ennek a viszonynak a kialakulását mindenki tudja, és van ugyan amikor rejtetten, de van amikor a nyilvánosság előtt történik a „köszönés”.

Kovács Károly arra emlékszik, hogy a traktoristák hogyan segítették egymást a jövedelem elosztásával:

Hát általában, mert mondom, mi is el voltunk menve Kásvára, árvizek voltak, s akkor az utat megjavítani, követ hordtunk, Régenben is dolgoztunk, s Mája, Márkod, s Jobbágyfalvára is hordtuk a követ, a Berekben volt egy malom... Ott kő volt a Nyárádba, nem úgy mint most, s aztán vittük a követ, 3-4 egyén jött oda a SMA-ától, s mérték, kronometrálták, hogy mennyi idő alatt csinálsz meg egy fuvar, s aztán arra adtak egy tarifot, aztán csinálgtattuk, s mikor nem jött úgy ki a lépés valakinek mert defektje volt például, akkor segítettünk mi rajta, jó pénz volt, 50 lej, 70 lej, egy remorka kő.

A történet folytatása:

S Jobbágytelkén át mentünk Kásvára, s jöttünk haza, Jobbágytelke felé, s mikor hétfőn mentünk, akkor a bácsik vártak, hogy mikor jösztek hazafelé, ekkor s ekkor. Jobbágytelkén olyan nagy házakat építettek, olyan nagy kocka betonokat, s az ablakig egészen fel van rakva, s aztán kellett homokot hozzunk nekik, s apró prizmát. Aztán már mi kacagtunk, hogy jöttünk

hazafele az úton, Jobbágytelke felső felire, Bölkényre lehetett átmenni, s Régenbe, s amikor jöttünk haza, az emberek dolgoztak a mezőn, s láttuk, hogy dolgoznak a mezőn, persze, elég dombos ott, s láttak, s amikor megláttak minket, akkor hagytak csapat-papot, kaszát letettek, s futottak haza, mert tudták hogy mi vagyunk, s nyitották a kaput, már azok futottak haza, akikkel hétfőn megbeszéltük. S a főnökök elnézték azért, egy egy ilyen dolgot, egész héten ott dolgoztunk száraz kajával, nem volt könnyű dolog, na, s az a kicsi pénzt, hogy ne jöjjünk üresen mert úgyis jöttünk haza, hát hamar le-töltöttük, úgy örvendtünk, hogy kaptuk az 50 lejt, s igyekeztünk haza, hát az az 50 lej is pénz volt, osztottuk azonnal kétfele a baráttal.

[Jobbágyfalván, ott pálinka is volt!]

Sehol nem merték főzni itt a pálinkát, s a borjút vágni, de ott igen, a legnagyobb tilalomban is. Azt mondja nekem egyszer Nagy Jenő, mert barátai voltak, mindenféle volt, s a megyeikkel is jól volt, s a főnökökkel jó volt, akkor ő volt a szekiófőnök, s azt mondja nekem: Károly, ülj fel egy traktorra, s menj fel Ákoshoz, Bakó Ákoshoz. Mészáros volt, s cséplőgépe, s traktorista, magán traktorja, s autója s minden, s menj fel mondd meg, küldjön vagy 10 kilót. Hát bornyúhúsról volt szó. Megyek, s a fejihez csap, hüj, elfeledkeztem róla, eladtam! Ne menj sehova, várjál! S elfutott a szomszédba, a bornyút már hozták láncon, s ütötték meg, s másfél óra múlva már vittem a húst.

Hát azért volt akkora protekciója Nagy Jenőnek mindenütt, mert áldozott is, áldozott oda is, a megyétől is kaptak, s a tejhozam itt megvolt, nem mint Mosonba s máshol, hogy 2-3 liter, mert a cukorgyárból a malátát ide adták, s nem Mosonba! (0345 – 2021.05.28.)

Megjelenik ebben a beszélgetés-részben az értelmezéshez elengedhetetlen kulcs: „a főnökök elnézték”, hogy nem jöttek üresen, hogy a hivatalos feladatok teljesítése közben az állami tulajdonú traktorral, munkaidő alatt, mellékkeresetre tettek szert a traktoristák. Kereseti lehetőség pedig bőven akadt, a vidéki társadalom rá volt utalva a traktorok magáncélú munkavégzésére, hát persze, hogy igyekeztek az emberek „köszönő viszonyban” lenni a traktoristákkal. Sztrátya Domokos 1976-ban építi házát, és a harmadik faluban, Kendőben van olyan magánasztalos, aki elkészíti neki a megfelelő minőségben és árban, de „feketén” az ajtókat-ablakokat. Meg kell oldani tehát a hazaszállítást. Mivel semmiféle hivatalos papír nincs, amivel igazolni lehet a termék származását, ajánlatos az ellenőrzési lehetőségek elkerülése: éjszaka, mezei utakon kell lehozni Kendőből a kész nyílászárókat. Sztrátya Domokos története:

De az asztalosmunkák még nem volt hazahozva akkor, s izente az asztalos, hogy kész van, mert én mondtam, hogy mikor megvan, mielőtt lefestené így sárgára is, meg akarom látni az anyagokat. S izente, hogy készen van, akarja festeni, s menjek. S ott Keresztúron kellett szedjem a pénzt, s má-

sodik napra is maradt néhány, s elmentem, összeszedtem, amikor befejeztem, akkor ott a patak mellett feltaszítottam a biciklit Kendőbe, s megnéztem, s na fesse le az egészset. S akkor mikor menjek után, megegyeztünk. S elmentünk Balogh Pistával, a polgármester apjával, egy este elmentünk, a nap nyugodt le, sötétedett bé, s akkor mentünk Mája felé, mentünk át a hegyeken, s villany mellett pakoltuk fel a kocsira, s jó éjjélére érkeztünk haza. S még kifizettem az utóját, s még megkínáltak, s még vettem vagy hat liter pálinkát, adtak vele bidont is, mert kellett tovább is, mert itt akárki ha valamit mozdított, annak kellett tölteni. De jó szilvapálinkát. S mind alkudoztak, mert főzték, az öregek is éltek az asztalosomnál, s ötvenöt lejbe adták literit, de jó szilvapálinkát. Mondtam, én ötven lejért megveszem, de nekem ötvenöt lejért sok. S ő nem adja, a vénasszony úgy megkötötte, hogy na ha nem, adjon Isten jóccakát, én megyek, s ha megyek menjek. S na mondom: tölts meg a bidont, tölts meg, s aztán ötvenötben elhoztam. Aztán leállítottuk a remorkát, visszajöttünk a hegyeken keresztül, még fel kellett fújtasza a kerekét Pista Kendő s Márkod között, vissza kellett fordítsa a traktort, hogy világítson annyira emennyire, s fújtasza fel, a traktornak a hátsó kerekét kellett fújja. S kaptam a zsebkendőt, s a villannyal, szembe a lámpával így odatartottam, jó fehér volt, s a fényt jól oda vetette, ahova kellett neki, s felfújta, s hazajöttünk, s leállítottunk ide, s gyere bé, most már itthon vagyunk, s igyunk meg itthon is egy pohár pálinkát, kifizettem őtöt is, azt mondta, százötven lej, s még mondom, egy liter pálinkát is, te is részesülj benne. Legyen benne a százötven lejbe a liter pálinka is, azt mondja, én kétszáz lejt adtam tiszta pénzbe s még a liter pálinkát, mert azt mondtam, ez a gyors munka, hogy sötétedéstől mostanig itthon van, s bé van téve az udvarra, ez nekem aranyat ér, ki se lehet beszélni! Pista szeretett így velem jönni fuvarozni, mert más fuvarokat is csináltunk. A traktor a kollektívé volt.

[Sejtettem, hogy nem a saját tulajdona.]

Nem saját, s nem is a SMT, mert az esetleg...

[A kollektív traktorját ott tartotta a saját udvarában?]

Hát nem, fel kellett volna vigye, fel szokták vinni a központhoz, de hát későn jött haza, s akkor nem vitte fel, aztán reggel jött s elvitte, s akkor a holmit leraktuk, s béraktuk ide a házba, s akkor úgy örvendtem neki, hogy megvan! (0177 – 2016.02.26.)

Suba Ferenc elnéző és ugyanakkor szigorú főnök is volt, ilyen történetet is mondott:

Kéreztek, hogy engedjem hogy a traktorral hazamenjenek, sorompó volt, le kellett zárni, s akartak menni Iszujkáéra, Bekecs-megi... S én kiengedtem estefele, s olyan két fát hoztak éjjel, hogy a traktornak az eleje mind a levegőben volt! Megtudtam, aztán kérdezték, hogy honnan tudom, ki mondta?

De csak meg kellett mondják. Volt egy, IMSZ-titkár, az állandóan jött hozzám, hogy a többi hol volt. Hát már erősen az agyamra ment, hát tudtam mindent, de kihozták a ciszterna motorinát, s ennek állandóan járt a szája, hogy ez itt s az ott, s aztán Májában kellett tárcsázzanak a kollektívnek, s ott volt az egyénieknek a kerthelyiség, s kellett menjek gyűlésbe, s utána egyenesen odamentem, ő volt akit megbízta, a felelős, s aztán őt szedtem elő, s jól lebasztam, az egyénieknek dolgoztatok... (2021.06.27.)

Nem tehetette meg ő sem, hogy nem kedvez a beosztottjainak: elengedi, hogy éjjel fát húzassanak, pénzt keressenek, persze utólag ő is elgondolkozik azon, hogy ez nem volt egy veszélytelen éjszakai vállalkozás. Ha baleset lett volna, akkor őt is felelősségre vonják. Kezelni kell a jellemtelen, árulkodó beosztottakat is, erről szól a – tettetett – szigorúságát mutató történet. Meg rámutat arra is, hogy ha egymás mellett volt a kollektív területe és a kollektivisták kerthelyiségei, akkor számtalanszor megtörtént, hogy párhuzamosan mindkettőben dolgoztak a traktoristák – csak éppen ez utóbbiban a „köszönési viszony” szabályai szerint, hiszen ezt nekik a falubeliek sorozatosan, a következőkben is „megköszönték”. Az állami szervezetben, állami ellenőrzés alatt, törvények, intézkedések, ellenőrzések rendszerében, hivatalosan csak állami dolgozók voltak, mint a szocialista vállalatok munkásai ebben a rendszerben.

Ez volt életük organizált dimenziója.

De párhuzamosan ezzel vidéki környezetben, a helyi társadalom tagjaként folyamatosan rokonként, szomszédként, kölcsönös segítségnyújtási rendszerekben élve kellett teljesíteniük a „köszönési kötelezettségeket”. Ennek természetesen sokkal kevésbé világosak, egyértelműek voltak a határai, szabályai mint a szocialista állam uralta területnek, gazdasági kényszereinek, intézményeinek, propagandában hirdetett erkölcsének. Azonban ezek megjelenésével, hatókörének bővülésével időlegesen felbontható, csak rövid távon érvényesülő kapcsolatokká szakadtak szét az organikus közösségekben folyamatosan fenntartott kötelékek. Ebben főszerepet játszott a mobilitás, ami ebben az esetben a kötelezettségek teljesítésének fizikai akadályá lehetett: akin segítettek, az szükség esetén nem volt már jelen, hogy visszasegítsen. Ott voltak viszont az állami intézmény éppen jelen levő alkalmazottjai, akikkel ideiglenes „köszönőviszonyokat” kellett kialakítani, és ez vagy sikerült, vagy nem. A törekvés erre folyamatosan megvolt ezekben a társadalmi környezetekben.

Úgy gondolom, hogy ebben a modernizálódott mezőgazdasági környezetben inkább lehetett szervezett, szabályozott, szerződött, időleges, és inkább személytelen kapcsolatokat alakítani, mint organikus, szóbeliségen meg kulturális igazodáson alapuló, hosszú távra szóló, személyes viszonyokat. Az ebben a fejezetben bemutatott példák azonban ez utóbbira, a szocializmus korszaka megélésének személyes, kulturális dimenzióira mutatnak rá.